



УРОК РОСІЙСЬКОЇ МОВИ: реалізація завдань соціокультурної змістової лінії

Ірина ЛАПШИНА, канд. пед. наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського



Зазвичай завдання уроків мови педагоги вбачають в навчанні усного та писемного висловлювання з дотриманням літературних норм цієї мови. Саме тому значну увагу традиційно приділяють вивченню лінгвістичних понять і закріпленню навичок їх адекватного використання у мовленнєвій практиці.

Утім цього не досить для системного формування толерантного користувача мови (а перед школою стоїть саме таке завдання). Як же сформувати коректного співрозмовника? Як розвинути культурну свідомість носія мови? Які умови сприяють вихованню поваги до національних культур громадян України? Відповіді на ці запитання дає автор статті.

Соціокультурна змістова лінія є обов'язковою складовою роботи над мовленнєвою та мовною лініями і передбачає реалізацію таких завдань:

- формування й розширення уявлень школярів про Україну як державу, про державні й народні символи;
- ознайомлення з різними жанрами усної народної творчості (казками, піснями, прислів'ями, загадками тощо) етнічних груп нашої держави;
- опанування формул національного мовленнєвого етикету, правил спілкування й використання їх у стосунках з представниками різних вікових груп і статусів;
- вироблення вміння встановлювати елементарні комунікативні контакти під час виконання тих чи інших соціальних ролей у різних життєвих ситуаціях.

Отже, становлення соціокультурної компетентності передбачає засвоєння молодшими школярами правил і соціальних норм вербальної та невербальної поведінки користувачів мови, збереження й передачу національних традицій, духовних і матеріальних здобутків, об'єктивної історичної пам'яті, формування в учнів здатності усвідомити власну культурну своєрідність, готовності налагоджувати й підтримувати

контакти з представниками різних соціальних груп та національних культур, носіями різних мов — здійснювати міжкультурну взаємодію.

Зміст соціокультурної компетентності молодших школярів:

- назви державних символів (назва країни, її прапор, герб, гімн, столиця);
- імена однопіткв; відомих діячів української й російської культур;
- назви ігор та іграшок (зокрема етнічних), народних розваг, свят;
- елементарні узагальнені етикетні вербальні формули спілкування: знайомство, привітання, прощання, вибачення, згода/незгода, вдячність (діти мають засвоїти, що під час розмови необхідно перебувати на відстані витягнутої руки, дивитися одне одному у вічі, дружньо всміхатися, не перебивати співрозмовника, запитаннями або іншими репліками підтримувати інтерес до діалогу).

Засоби реалізації соціокультурної підготовки у початковій школі:

- слухання (читання) й обговорення культурознавчих текстів;
- моделювання мовленнєвих ситуацій для навчальних діалогів і полілогів;

- вправлення у створенні різних видів монологічних висловлювань (повідомлення інформації соціокультурного змісту, зіставлення й коментування національних традицій);
- засвоєння тематичних груп слів і фразеологізмів, у яких закріплені особливості духовної й матеріальної культури народу — носія мови, його національного характеру.

Форми роботи, що забезпечують оволодіння учнями соціокультурною компетентністю:

- слухання і обговорення культурознавчих текстів;
- бесіди морально-етичного й естетичного змісту;
- участь школярів у різних видах національних святкувань і соціальній практиці;
- проведення літературно-музичних заходів, присвячених діячам національних культур або визначним подіям;
- інсценування та драматизація художніх творів;
- заучування текстів артикуляційно-тренувальних вправ етикетного змісту тощо.

Розглянемо детальніше, яким чином педагог має організувати діяльність молодших школярів на уроках російської мови, використовуючи кожну з форм реалізації соціокультурної підготовки учнів.

Слухання й обговорення культурознавчих текстів

Культурознавчі тексти — дидактичні матеріали, що ознайомлюють школярів з тими чи іншими явищами культури, заохочують їх до прийняття певних духовних цінностей, допомагають сформуванню сталого позитивного ставлення до загальнолюдських цінностей, викликають емоційні переживання, що поглиблюють інтерес і повагу до культури власного народу та інших національних спільнот нашої держави.

Наприклад, педагог може запропонувати дітям пригадати, що вони знають про традиційні різдвяні українські дійства, і порівняти їх з російськими театральними дійствами та розвагами інших європейських народів. Тут у пригоді стане текст, який розкриває зміст поняття “балаган”.

Балаган — народное театральное представление, чаще всего показываемое на ярмарках и гуляниях. В этих обрядах, играх, потехах развивалось умение скоморошить — балагурить, плясать, петь, играть на музыкальных инструментах и изображать различных существ. Скоморохи ходили гурьбой по городам и сёлам, водили медведей, разыгрывали весёлые сценки.

В балаганных представлениях можно было увидеть и смешные сценки, и выступления жонглёров и фокусников. И, конечно же, знаменитого русского Петрушку, задиру и остролова. От него доставалось и невежде-доктору, не умевшему лечить, и обманщику-торговцу.

В других странах тоже были куклы, похожие на этого длинноносого и крикливого забияку. Называли их

по-разному: в Англии — Панч, во Франции — Полишинель, в Италии — Пульчинелло, в Германии — Касперле, в Чехии — Кашпарек, в Турции — Карагёз.

Під час вивчення теми “Народні іграшки” доречно запропонувати першокласникам послухати текст про традиційну російську іграшку й за його зразком розповісти про відому їм народну іграшку українців або іншої етнічної групи з тих, що проживають на території нашої держави.

Русская матрёшка — самый популярный русский национальный сувенир. На всех крупных выставках, ярмарках, фестивалях, проводимых в разных уголках мира, побывали забавные весёлые матрёшки, очаровывая зрителей своим неповторимым русским обликом.

Кажется, что матрёшка пришла к нам из седой древности, из мира легенд и сказок. На самом деле этой деревянной куклке чуть более ста лет. Прообразом её послужили ярко раскрашенные пасхальные яйца, которые издавна вырезали из дерева и расписывали русские мастера. Были эти яйца полыми внутри, и в большее вкладывалось меньшее. Похожая игрушка была и в Японии. Изображала она добродушного седоусого старичка Даруму и состояла из пяти фигурок, вставленных одна в другую.

Бесіди морально-етичного й естетичного змісту

Доцільно пропонувати школярам для обговорення в групах або парах повчальні народні висловлювання. При цьому учні можуть порівняти їх з подібними за змістом зразками української народної творчості, пояснити ситуації, в яких могли б народитися ці висловлювання:

- Красна речь поговоркой.
- Ласковое слово — что весенний день.
- Своя земля и в горсти мила.
- Один в поле не воин.
- Легко друзей найти, да трудно сохранить.
- К большому терпению придет и уменье.
- Встречай не с лестью, а с честью.
- Вся семья вместе, так и душа на месте.
- В семье и каша гуще.

Набуттю соціального досвіду сприятимуть і такі завдання:

- Розглянувши сюжетні малюнки на сторінках підручника, спробуй пояснити, чи був правий...
- Поясни, як би ти вчинив у подібній ситуації.

Участь школярів у різних видах національних святкувань і соціальній практиці

Формуванню соціокультурної компетентності молодших школярів сприяє їх участь у відзначенні різноманітних державних і народних свят, зокрема: Дня Незалежності України (24 серпня), Дня матері (перша неділя травня), Міжнародного дня рідної мови

(21 лютого), Дня Європи (третя субота травня), Міжнародного дня дитячої книги (2 квітня), Дня слов'янської писемності і культури (25 травня), Дня родини (8 липня) та ін. Готуючись до цих подій, учні зможуть ознайомитися з історією їх святкування, специфікою сучасного відзначення події, заходами святкового та буденного характеру.

Цікавим для учнів початкової школи буде й досвід реалізації таких групових проєктів: “Народні зимові свята”, “Традиційні весняні свята”, “Літні свята і розваги”, “Осінні народні свята”, “Дитячі народні ігри та розваги”, “Народна і сучасна іграшка” тощо.

Проведення літературно-музичних заходів, присвячених діячам національних культур або суспільним подіям

Під час підготовки і проведення різноманітних позаурочних заходів школярі мають можливість проявити себе і як вправні декламатори художніх творів, і як неординарні художники, і як енергійні танцюристи, і як талановиті музиканти, представляючи слухачам і глядачам найяскравіші здобутки національних культур.

Так, у 2017 році українська громадськість відзначатиме ювілеї видатних представників української культури: Леоніда Глібова, Миколи Костомарова, Михайла Стельмаха, Павла Глазового, Андрія Малишка, Григорія Сковороди та ін. Важливо залучити до вивчення їхньої творчості російськомовних учнів, які на уроках недостатньо глибоко ознайомилися з творчими досягненнями цих майстрів українського слова.

Інсценування та драматизація художніх творів

Інсценування — точне й послідовне відтворення авторського літературного твору в ролях. У інсценівці часто є ведучий, який озвучує слова автора, та персонажі твору. Для посилення емоційного впливу на слухачів використовують декорації, елементи костюмів, інші ігрові атрибути.

Драматизація передбачає відносно вільну інтерпретацію художнього літературного твору, розігрування в ролях і відтворення характерних рис його персонажів зі збереженням послідовності розгортання сюжету. Як зазначають фахівці, ігри-драматизації відкривають широкий простір для формування й розвитку в дітей навичок емоційного спілкування, групової взаємодії, творчих здібностей. У ході драматизації твору школярі зіставляють власну поведінку з діями інших учасників гри, адекватно використовують вербальні та невербальні (інтонацію, міміку, рухи, пози) засоби передачі характеру своїх персонажів (соціальної або асоціальної поведінки). Але для цього треба мати елементарні знання у царині соціальної взаємодії, глибоко осмислити і запам'ятати художній твір.

На уроках російської мови варто використати для інсценізацій та ігор-драматизацій такі твори:

- **народні казки:** “Котик і Півник”, “Бобова зернинка”, “Вовк і семеро козенят”;
- **оповідання:** Л. Камінський “Перший урок”; В. Осеева “Три товариша”; В. Драгунський “...Би”; Є. Пермяк “Для чого руки потрібні”; С. Дудченко “Сонячні фарби” та ін.

Важливо, аби добираючи художні твори для інсценування, педагоги враховували такі чинники:

- твори повинні мати значний виховний потенціал;
- дії персонажів мають бути цікаві й зрозумілі школярам, а вчинки — повчальні;
- доречно пропонувати учням твори, сюжет яких містить цікаві для дитячого сприйняття конфліктні ситуації, розв'язання яких допомагає сформувати соціально унормовану прийнятну поведінку учня.

Цікава і важлива особливість ігор-драматизацій полягає в тому, що вони не потребують спеціальних репетицій, адже діти можуть відтворювати сюжет твору, не дотримуючись тексту дослівно.

Заучування текстів артикуляційно-тренувальних вправ етикетного змісту

Доречно вивчити з учнями вірші С. Маршака, А. Барто, О. Дриза, В. Лучука, Є. Ізмайлова та інших майстрів художнього слова, в яких подано зразки дотримання мовленнєвого етикету. При нагоді діти можуть використовувати певні фрази із цих творів.

Здравствуйте

Здравствуйте, сосны, дубы, тополя!
Здравствуйте, горы, луга и поля!
Здравствуйте, избы родных деревень!
Радостным будет сегодняшний день.

(Є. Ізмайлов)

Спасибо

Это слово ходит следом
За подарком, за обедом.
Это слово говорят,
Если вас благодарят.
— Спасибо!

(О. Дриз)

Пропоновані форми роботи, націлені на соціокультурну підготовку дітей, сприятимуть усвідомленню ними власної поведінки та поведінки оточення, вихованню зацікавленого ставлення до людей, які належать до інших культур, користуються іншими мовами; формуванню вмінь налагоджувати і підтримувати контакти з представниками різних соціальних груп, етнічних культур, носіями інших мов.

Подаємо варіант стислого конспекту уроку російської мови для 1-х класів навчальних закладів з українською мовою навчання, на якому педагог реалізує завдання соціокультурної змістової лінії.

В ШКОЛЕ И ДОМА

Учимся быть вежливыми

Краткий конспект урока русского языка в 1-ом классе

Ирина ЛАПШИНА

Ориентировочные задания урока:

- закреплять умение правильно воспринимать содержание устного сообщения;
- обогащать словарный запас учащихся, учить различать на слух слова русского и украинского языков;
- формировать представление о диалоге;
- воспитывать уважительное отношение к собеседнику.

Материалы: учебник и рабочая тетрадь “Русский язык. 1 класс” (авт. И. Н. Лапшина, Н. Н. Зорька).

Содержание урока

1. Установка на русскую речь.

2. Повторение ранее изученного.

Проговаривание скороговорки, выученной на предыдущем уроке, с различной силой голоса (очень тихо; тише, чем обычно; как обычно; громче обычного).

3. Организация слушания по теме урока.

Установка на сосредоточенное восприятие.

— Приветствовать друг друга можно по-разному, но при этом надо знать, где, кого и как следует приветствовать. Внимательно послушайте информацию.

Ориентировочное содержание сообщения

Очень давно появился обычай желать здоровья — “Здравствуй!”. В разных странах люди по-разному приветствуют друг друга. Русские, англичане, американцы говорят при встрече: “Здравствуй!” — ижимают друг другу руки. Эскимосы (народ Крайнего Севера) треплют друг друга по щекам. Индусы (жители Индии) отвешивают глубокие, поясные поклоны, молитвенно сложив руки. Лапландцы (еще один народ Крайнего Севера) трутся при встрече носами. Жители Тибета правой рукой придерживают шляпу, а левую приставляют к уху, будто прислушиваясь, а желая оказать особые знаки внимания, еще и высовывают язык.

4. Проверка понимания воспринятого на слух.

Выполнение задания в рабочей тетради (с. 2).

Задание: раскрасить рисунок, вспомнить соответствующее правило приветствия.

5. Обсуждение вопроса “Почему так говорят?”.

— В течение дня мы слышим много разных приветствий. А как вы здороваетесь утром с мамой, по дороге в школу с друзьями, в школе с учителем?

6. Заучивание наизусть со слов учителя стихотворения (“Доброе утро” или “Здравствуйте” Е. Измайлова.)

7. Словарная работа.

— Проговорите очень медленно слово “приветствие”.

— Найдите слово, которое “спряталось” внутри него.

— Можно ли с его помощью поздороваться? В каких случаях?

— поприветствуйте своих соседей по парте.

8. Составление диалогов-приветствий (возможна фронтальная или групповая работа).

Ориентировочное содержание заданий

- Встретились два друга. Кто здоровается первым? Подумайте, какие слова вы скажете при этом.
- В школе вы увидели учительницу. Кто должен поздороваться первым? Расскажите, как вы это делаете. А если ваша учительница стоит рядом с коллегой, что вы скажете?
- Вечер. Родители пришли с работы. Должны ли вы их приветствовать? Какие слова помогут вам показать, что вы рады их видеть?

9. Обыгрывание речевых ситуаций

(по сюжетным рисункам в учебнике, с. 8).

— Иногда в качестве приветствия или прощания мы используем жесты и определенные выражения лица. Покажите, какие жесты могут применяться в ситуации приветствия.

10. Усовершенствование грамматического строя речи.

Учащиеся составляют предложения с предлогами **к, у** на основе сюжетных иллюстраций в учебнике (с. 9), рабочей тетради (с. 2). Сопоставляют варианты предложений в русском и украинском языках.

11. Усвоение особенностей побудительной и вопросительной интонации.

Педагог проговаривает предложения с различной интонацией, учащиеся повторяют их за учителем.

12. Подведение итогов урока.

— Какого человека можно назвать вежливым?

— Какие “волшебные” слова он использует?

— Как нужно произносить слова приветствия или прощания?

— Вспомните стихотворение, которое выучили на уроке. Прочитайте его.

— Почему говорят “Доброе слово человеку — что дождь в засуху”? ●